

Є.О. Снітко, З.М. Шильнікова

ПІДСТАВИ Й ПЕРЕПОНИ СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ ВИБОРОМ В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми. Становлення в Україні громадянського суспільства, яке триває протягом всіх років незалежного розвитку країни, вважається за найважливішу умову економічного розвитку країни й підвищення добробуту громадян. Проте, не зважаючи на створення в Україні за майже три десятиліття безлічі державних і громадянських інститутів, їхній вплив на життя в Україні залишається вкрай незначним, через що очікувані позитивні зміни економічного і соціального розвитку країни не відбулися. Це стало підставою значного розчарування населенням країни відсутністю позитивних наслідків її реформування. Останніми роками це породило певні паростки відчаю від постійного скочування країни за рівнем економічного розвитку, матеріального становища й добробуту населення. Виникає обґрунтоване відчуття, що державні й суспільні інститути самі по собі не в змозі зрушити суспільний розвиток України в позитивному напрямку, що свідчить про відсутність в системі управління державою жодних механізмів, спрямованих на формування певного вектору суспільного розвитку країни, її економіки, життя людей.

У той же час, у світі вже давно розвиваються певні інститути управління соціальним вибором, які поєднують зусилля як державних, так і громадянських інститутів, спрямовуючи їх на встановлення внутрішнього суспільного діалогу в напрямку вироблення змісту суспільного розвитку. Досягнуті результати ретельно вивчаються і складаються в певну теорію управління суспільним вибором. Отже, дана стаття саме й присвячена викладенню результатів дослідження авторами питань щодо наявності в Україні певних підстав і, одночасно, перепон для розвитку механізмів і системи управління суспільним вибором.

Аналіз останніх наукових досліджень за тематикою статті. Під терміном «теорія суспільного вибору» у найбільш узагальненому вигляді розуміють підхід до аналізу процесів здійснення суспільного вибору окремими народами, у межах якого увага концентрується на моделях перетворення індивідуальних інтересів у колективний вибір [1]. Самий зміст поняття «суспільного вибору» сформувався лише у 20-му столітті, перш за все, на основі наукового аналізу причин виникнення світової економічної кризи, коли шляхи виходу з неї почали шукати в сфері суспільного підходу до загальноекономічних явищ, зокрема, шляхом призначення державних інститутів регулювання суспільного розвитку. Це дозволило Дж. Кейнсу сформулювати економічну теорію неминучості державного втручання в економічну сферу, а відтак, економічний стан країни і добробут народу стають функцією певного управління суспільством [2]. Але сформульований на основі кейнсіанської теорії макроекономічний підхід як інструмент суспільного управління в соціально-економічній сфері, проіснував декілька десятиліть, поки, починаючи з 1980-х років, не виявилось, що методологічні відмінності між мікро- і макроекономікою практично стерлися в процесі розвитку нових лібертаристського і неоліберального підходів, що відображають максимальний розвиток свободи підприємництва в поєднанні з функціями держави щодо стимулювання конкуренції і соціальних пріоритетів, які постійно змінюються [2]. Завдяки світовим трендам сприйняття управління суспільним вибором як дієвої методології спостерігається і у вітчизняній науці, перш за все, шляхом запровадження окремих елементів теорії суспільного вибору, зокрема таких, як суспільне благо, перерозподіл благ, якість життя тощо [3].

У спробах визначення змісту суспільного вибору для України значна кількість дослідників приходить до категорії «добробуту», яка у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі отримує багато значень, що зводяться до визначення через добробут певний стан задоволення потреб суспільства і кожної окремої людини [4;5]. Отже, сучасна практика українського життя підтверджує світовий погляд на теорію суспільного вибору, як таку, що є

одночасно економічною і політичною, тобто, вона є «ною політичною економією» за визначенням Джеймса Бьюкенена [6]. Досягнення суспільної згоди, у напрямку виконання концепції Дж. Бьюкенена, практично виливається в пошук оптимальних взаємовідносин між державою, бізнесом і громадянами. Стосовно України це повинно, за думками фахівців, відбиватися в процесі повсякденного вдосконалення регуляторної політики держави [7], яка вже здійснюється на доволі визначеній основі, що регулюється спеціальним Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [8], і який створює певний напрямок державної політики, спрямований на вдосконалювання правового регулювання господарських відносин в економіці, адміністративних відносин між регуляторними органами та органами державної влади, як між собою, так і між суб'єктами господарювання. Отже, навіть неповний аналіз наукової думки стосовно визначеної проблеми, усвідомлення неефективності діючих регуляторних актів, та, як і раніше, висока міра втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання, наявні перешкоди для розвитку господарської діяльності, а найголовніше – низький рівень матеріального забезпечення народу свідчать про те, що, в країні відбуваються лише певні перші зсуви в суспільному самоусвідомленні. У той же час, очевидно, що системне запровадження засад сучасної теорії і практики суспільного вибору поки що в Україні не відбувається, що й свідчить про актуальність проведення наукових досліджень даної проблеми.

Отже, метою статті є представлення результатів вивчення авторами стану створення моделі управління суспільним вибором в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнений аналіз стану вивчення формування суспільного вибору в Україні призводить до висновку, що ця проблема повинна вирішуватися в межах і термінах сучасної моделі управління суспільним вибором. Модель управління суспільним вибором, у повній відповідності до сучасного інструментарію системного підходу, повинна відбивати процес цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт

сприйняття його наслідків. Будь-яке управління в суспільстві здійснює цілеспрямований вплив однієї групи людей і створених ними органів, що формують суб'єкт управління, на інші групи людей і їхні організації у якості об'єктів регулюванню з боку суб'єкту.

Управління в сфері людської діяльності здійснюється як у рамках окремого підприємства, організації, корпорації, але також і в межах цілої держави, регіону, самоврядної громади тощо. За своїми властивостями управління суспільним вибором може формуватися лише як публічне управління, відмінність якого від класичних моделей управління полягає в тому, що ані суб'єкт, ані об'єкт управління не призначаються ніякими політичними або громадянськими силами, вони формуються спонтанним шляхом самим суспільством і представляють собою відкриті, не замкнуті аудиторії, члени яких не зв'язані між собою статутними відносинами, характерними для підприємств і організацій. Тобто, саме ставлення конкретної особи до приналежності ані до суб'єкту, ані до об'єкту управління суспільним вибором ніяким чином не врегульовано, що означає складність побудови ефективної моделі управління суспільним вибором і пояснює невдачі в системі управління соціально-економічним розвитком в Україні.

Отже, кібернетична модель управління суспільним вибором має формуватися як модель управління із зворотним зв'язком, яку в узагальненому вигляді можна відобразити схемою на рис. 1.

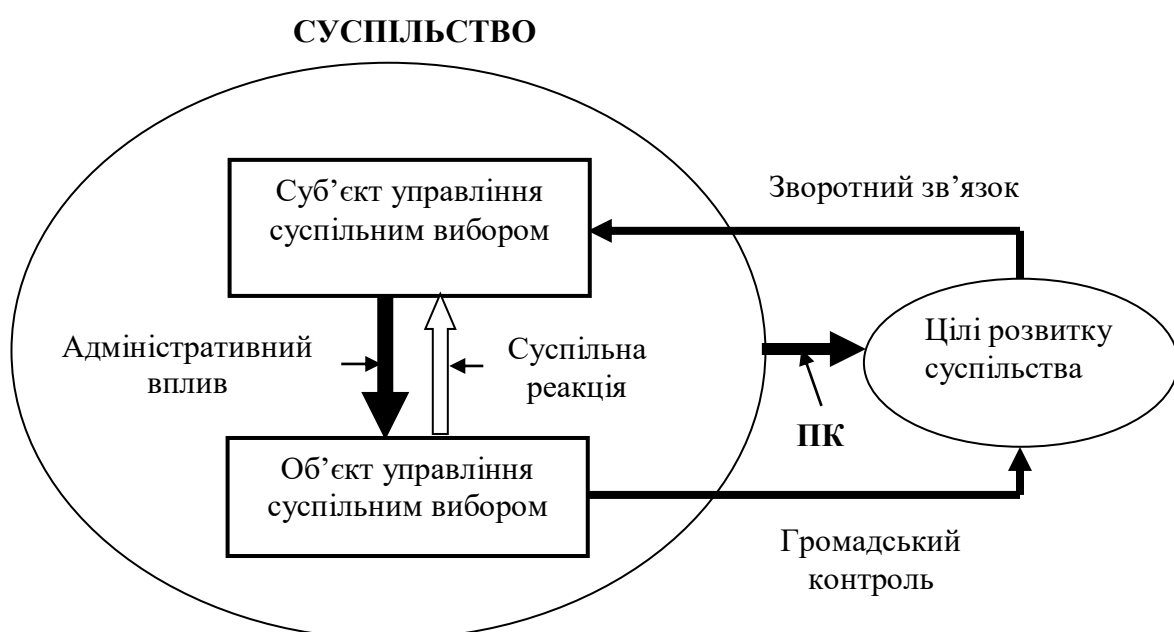

Рис. 1. Кібернетична модель управління суспільним вибором:

ПК – політичний курс, що реалізується в суспільстві.

Перед тим, як проаналізувати підстави й перепони створення моделі управління суспільним вибором в Україні, відзначимо, що методологія управління суспільним вибором повинна спиратися на певні об'єктивні закони людського буття, щоб уникнути формулювання схоластичних моделей, відірваних від об'єктивної реальності, приклади чого можна бачити в історії розвитку багатьох країн. У таких випадках найбільш позитивні моделі, якщо вони спираються на віртуальні підстави, не підтвержені матеріальним розвитком суспільства, не можуть дати сталого позитивного ефекту. Так, соціалістична ідея, яка десятиліттями запроваджувалася в СРСР та інших країнах, не зважаючи на її певні позитивні досягнення, не змогла вистояти проти об'єктивних процесів розвитку суспільства. Таку ж долю спіткала політика так званого «великого стрибка» в Китаї, який потім, змінивши дану провальну теорію на підтверджену світовим розвитком ринкову економіку завдяки зусиллям Ден Сяопіна, перетворився в одну з країн із найшвидшими темпами розвитку. Отже, формулювання моделі суспільного вибору для України не може повторити помилок попередніх спроб, які не спиралися на чітку базу врахування об'єктивних законів і закономірностей суспільного розвитку.

При цьому слід враховувати, що методологія управління суспільним вибором повинна спиратися на суспільні закони і закономірності, які не мають властивостей законів фізичних, хімічних, технічних або інших явищ. Суспільні закони не проявляються однозначно, а діють як закономірності, як певний вектор, як найбільш очікуваний прояв, або як усереднена реакція на будь-який зовнішній вплив. У той же час, закони й закономірності суспільного управління натякають на наявність певної системи правил і вимог, що

відображають найбільш істотні зв'язки й відносини різних об'єктів в процесі суспільної взаємодії.

Методологія суспільного вибору повинна формуватися в системі закономірностей об'єктивного світу, хоча й створеного людиною, тому слід вважати їх об'єктивними, оскільки вони існують незалежно від свідомості ані кожного єдиного індивідуума, ані будь-якої окремої спільноти. Отже, при певній відносності, методологія суспільного вибору повинна відображати об'єктивно існуючі, необхідні, істотні, стійкі, повторювані відносини між явищами в суспільстві, загальне поле формування якої схематично покажемо на рис. 2.

Рис. 2. Схема формування методології управління суспільним вибором

Отже, представлена на рис. 2 сукупність суспільних законів створює наступні підстави та обмеження формування методології суспільного вибору.

Закони розвитку об'єктивного світу, сформульовані ще в межах матеріалістичної діалектики (єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних і якісних змін, заперечення заперечення) створюють лише

перший необхідний шар законодавчих підстав розвитку методології суспільного вибору.

Системні закони (насамперед, закони синергії, зворотного зв'язку і необхідної різноманітності) відіграють роль первинного каркасу формування методології суспільного вибору. Закон синергії чітко встановлює необхідність визначення критеріїв суспільного вибору в сенсі показників добробуту, матеріальної забезпеченості людей, індексу щастя та ін., нарощування яких можливе шляхом запровадження ефективної взаємодії держави і суспільства. Закон зворотного зв'язку диктує вимогу створення необхідних інститутів вимірювання показників суспільного вибору, а закон необхідної різноманітності – вимагає створення необхідних інститутів відслідковування, планування й управління суспільним вибором.

Економіка відіграє провідну роль в створенні самого образу «суспільного вибору», справедливості якого можна досягнути лише у відповідності об'єктивним економічним законам, насамперед, законам економії і вартості. Закон економії впливає з усвідомлення кінцевої обмеженості матеріальних ресурсів, що вимагає від суспільства раціонального використання коштів у всіх переділах не тільки економічного, але й суспільного життя, зокрема, в системі державного управління, яка повинна будуватися на принципах мінімізації чисельності управлінців та витрат на забезпечення їхньої діяльності. Закон вартості відіграє ту найважливішу роль, що вимагає чіткого розрізнення грошової вартості будь-якого продукту від його споживчої вартості, як корисної властивості задовольняти певні потреби суспільства, яка створюється в результаті докладання певного обсягу матеріальних ресурсів і праці. Звідси впливає, що, грошова вартість окремого продукту, наприклад, того ж газу, не може, залишаючись на рівні незмінної технології видобування й певної споживчої вартості, формувати цінову структуру цілої галузі житлового-комунального господарства (ЖКГ) та необмежено впливати на структуру бюджету цілої держави.

Зміст впливу управлінських законів на систему управління суспільним вибором виявляється у вимогах до відбиття в її діяльності повного комплексу функцій управління в складі цілепокладання, планування, організації, стимулювання, контролю й регулювання.

Вплив соціально-психологічних законів полягає в урахуванні вирішальних рис соціального й психологічного архетипу (від давньогрецького ἀρχέτυπον – прототип) людини – носія універсальних споконвічних вроджених психічних особливостей, що формують стиль підсвідомої поведінки, які не уявляються самі по собі, а проявляються як певні мотиви поводження, а, отже, повинні бути враховані в механізмах відносини влади із суспільством. З цього випливає, що національна система управління суспільним вибором для України має будуватися на основі використання світового досвіду і, одночасно, відповідати структурі архетипіки українського суспільства.

З урахуванням викладених вимог і структури моделі управління суспільним вибором, відображеної на рис. 1, проаналізуємо наявні підстави і перепони формування подібної системи в Україні, виходячи із сучасного стану речей, представивши результати в табл.

Таблиця

Аналіз підстав і перепон формування системи управління суспільним вибором в Україні

<i>Предмет аналізу</i>	<i>Наявні підстави</i>	<i>Наявні перепони</i>
Цілі розвитку суспільства	Наявність сталої практики встановлення нормативів соціально-економічного забезпечення людей у вигляді мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму для категорій громадян, урахування показників віку, страхового стажу та інших при встановленні соціально-економічних нормативів тощо	Фрагментарність і обмеженість кола використовуваних показників, відсутність інтегральних показників стосовно здоров'я нації, добробуту, щастя та ін., надзвичайний низький рівень встановлених показників, дуже малий часовий обрій дії показників із слабкою законодавчою їх регламентацією, яка обмежується лише параметрами річного бюджету країни
Наявність проведення	Проведення останніми роками чітко артикульованого	Низький рівень аргументації і суспільної апробації політичного

політичного курсу, спрямованого на суспільний розвиток	політичного курсу, спрямованого на приєднання України до ЄС та НАТО із проголошенням актуальності підвищення показників соціально-економічного розвитку України до рівня передових країн	курсу, що проводиться, через відсутність дієвого інтерактивного спілкування між владою і суспільством, відсутність законодавчої бази, а відтак, і практики проведення референдумів, плебісцитів, відзиву депутатів, імпичменту президента
Суб'єкт управління суспільним вибором	Наявність міністерств і відомств, що відають питаннями розвитку суспільства, зокрема, Мінсоцполітики, Пенсійного фонду, молоді й спорту та ін.	Відсутність жодних спеціальних органів управління суспільним вибором
Об'єкт управління суспільним вибором	Суспільство, структуроване за звичайними ознаками статі, віку, рівня освіти, фаху, кваліфікації, приналежності до категорій працюючих, пенсіонерів та ін. Наявність необхідних реєстрів громадян, виборців, отримувачів соціальних послуг, власників майна та ін. Наявність безлічі громадських організацій, зокрема, спрямованих на вирішування завдань соціально-економічного розвитку суспільства у сферах забезпечення житлом, підвищення соціальних стандартів тощо	Дуже низький рівень розвитку громадськості в цілому, замала кількість впливових громадських організацій, практична неіснуючі професійних спілок, крайня обмеженість інструментів прояву громадської відповідальності, відсутність жодних проявів прагнення до формування органів і інструментів сприяння досягненню усвідомленого суспільного вибору
Управлінський вплив, зокрема, по функціях менеджменту	<p>Планування обмежується лише колом соціально-економічних нормативів, регламентованих бюджетом і окремими відомчими показники в сфері охорони здоров'я, покращення освіти, розвитку спорту та ін.</p> <p>Організування обмежується лише адмініструванням запровадження соціально-економічних нормативів.</p> <p>Прикладом мотивування в системі управління суспільним вибором можна вважати епізодичні додаткові грошові соціальні виплати й підвищення пенсій напередодні вибору Президента України в період березня-квітня 2019 року.</p> <p>Функція контролю в межах виконання планів з соціально-економічної підтримки громадян може бути розширена до застосування в системі управління</p>	<p>Плануванням не охоплено ані інтегральні показники рівня життя (добробуту, щастя та ін.), ані заходи подолання відставання України від країн Європи за рівнем багатьох соціально-економічних показників, що є предметом вивчення й констатації в багатьох наукових працях, наприклад [9].</p> <p>Практично повна відсутність організування діяльності в напрямку запровадження суспільного вибору через відсутність основних елементів даної системи.</p> <p>Відсутність мотивування суспільства в напрямку запровадження управління своїм вибором, що повинно стати основним важелем створення системи в цілому.</p> <p>Відсутність інструментів контролю соціально-</p>

	суспільним вибором. Функція <i>регулювання</i> охоплює всі сфери економіки, перш за все, в сфері регулювання підприємницької діяльності, що надає можливості застосування її в системі управління суспільним вибором	економічного рівня життя людей з боку суспільства є перепорою, без подолання якої неможливо запровадження управління суспільним вибором. Функція <i>регулювання</i> повністю поки що виключає участь в неї громадських інститутів, без чого не можливе створення системи управління суспільним вибором
Прояв суспільної реакції	Наявність фрагментарних і несистематизованих проявів суспільної реакції на управлінській вплив з боку держави у вигляді висловів невдоволення, широкого обговорення в ЗМІ, соціальних мережах, подання електронних петицій на ім'я президента та ін.	Відсутність легалізованих каналів прояву суспільної реакції на негативні наслідки управлінського впливу з боку держави, або через відсутність необхідного втручання в інтересах суспільства
Громадський контроль	Фрагментарний і несистематизований контроль з боку громадських організацій	Відсутність законодавчих основ громадського контролю рівня показників суспільного вибору
Зворотний зв'язок	Оприлюднення даних міжнародних організацій щодо місця України в світових рейтингах, що відображають соціально-економічні умови і рівень життя в Україні	Відсутність дієвого законодавчо оформленого каналу зворотного зв'язку, без якого неможливе запровадження системи управління суспільним вибором

Висновки та перспективи подальшого дослідження питань створення в Україні системи управління суспільним вибором зводяться до:

1) визнання необхідності запровадження системи управління суспільним вибором як актуальної проблеми, без вирішення якої неможливе систематичне і ефективно здійснення суттєвих кроків в підвищення соціально-економічного рівня життя людей;

2) необхідності систематичного вивчення й узагальнення світового досвіду щодо покращення рівня життя людей на основі запровадження теорії суспільного вибору;

3) необхідності застосування запропонованих в статті принципів побудови національної моделі управління суспільним вибором в Україні, як загального й вкрай потрібного інструменту систематичного підвищення соціально-економічних стандартів життя людей.

Список використаних джерел:

1. Social Choice Theory [Electronic resource] // Stanford Encyclopedia of Philosophy. – Mode of access: <http://plato.stanford.edu/entries/social-choice>.
2. Розпутенко І. Переваги й недоліки економічних теорій: кейнсіанство, лібертаризм та неолібералізм / Іван Розпутенко // Matrix-info.com. – Сер. 13, 2018. – Режим доступу: 2018/08/13/perevagu-j-nedoliky-ekonomichnyh-teorij-kejsianstvo-libertaryzm-ta-neoliberalizm.
3. Савченко І. М. Застосування теорії суспільного вибору для аналізу публічної політики (на прикладі галузі вищої освіти) / І.М. Савченко // МАГІСТЕРІУМ – 2016. – Випуск 64. – Політичні студії. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9794/Savchenko_Zastosuvannia_teorii_suspilnoho.pdf.
4. Євтушевська О.В. Особливості сприйняття добробуту у секулярному суспільстві / О.В. Євтушевська // Ефективна економіка. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4046>.
5. Дrajниця С.А. Добробут населення України: проблеми та шляхи їх вирішення / С.А. Дrajниця // Університетські наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 303–309.
6. Buchanan James M. Politics without Romance: A Sketch of Positive Public Choice Theory and Its Normative Implications / James M. Buchanan // James M. Buchanan and Robert D. Tollison. The Theory of Public Choice-II. – The University of Michigan Press, 1984. – P. 11–22.
7. Шибасєва Н.В. Теоретичні засади регуляторної політики / Н.В. Шибасєва // Vkhnu_ekon. – 2014. – Режим доступу: file:///C:/Users/home/Downloads/Vkhnu_ekon_2014_3_35.pdf.
8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
9. Колосов А.М. Методологічний ланцюг інструментів соціально-економічного зростання в Україні / А.М. Колосов // Часопис економічних реформ. № 1 (9). – 2013. – С. 96 – 102.